

2.2. ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Подано характеристику фінансового стану вищого навчального закладу. Розглянуто фактори, що впливають на фінансовий стан установи. Наведено алгоритм проведення аналізу фінансового стану ВНЗ.

Ключові слова: фінансовий стан вищого навчального закладу, фактори впливу на фінансовий стан ВНЗ, фінансування закладів освіти, методи аналізу фінансового стану ВНЗ.

Представлена характеристика фінансового состояния высшего учебного заведения. Рассмотрены факторы, которые влияют на финансовое состояние учреждения. Приведен алгоритм проведения анализа финансового состояния ВУЗа.

Ключевые слова: финансовое состояние высшего учебного заведения, факторы влияния на финансовое состояние ВУЗа, финансирование образовательных учреждений, методы анализа финансового состояния ВУЗа.

The characteristic of the financial condition of higher education. The factors that affect the financial position of the institution. An algorithm for the analysis of the financial condition of the university.

Keywords: financial position of the university, impacts on the financial condition of the university, financing of education, methods of financial analysis universities.

Соціально-економічні умови, що постійно змінюються, потребують суттєвого розширення дії ринкових економічних відносин у сфері освіти; забезпечення стабілізації і зміцнення фінансового стану закладів освіти, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, активізації залучення позабюджетних джерел фінансування на потреби освітніх установ з метою багаторівневого, змішаного фінансування ВНЗ.

Питання освітньої діяльності, її результативності та джерел фінансового забезпечення завжди перебували у центрі уваги науковців. Цим питанням приділяло увагу багато відомих вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема І. Грищенко, В. Вітлінський, Т. Боголіб, О. Драган, І. Вахович, С. Ніщимна, О. Фонова, Б. Старцев та інші. Незважаючи на підвищену активізацію наукової думки щодо вирішення проблем фінансування навчальних закладів, питання висвітлення фінансового стану українських ВНЗ не одержало належного відображення.

Забезпечення сталого зростання організації, стабільності результатів її діяльності, досягнення цілей, що відповідають фінансовим інтересам власників, суб'єктів її економічного оточення та

суспільства в цілому, неможливі без розроблення і реалізації певної стратегії установи. Як на етапі формування такої стратегії, так і при оцінці її реалізації важливу роль відіграє аналіз фінансового стану.

Фінансова стійкість — це такий стан підприємства, за якого обсяг його власних коштів достатній для погашення зобов'язань у довготерміновому періоді, кошти, вкладені в підприємницьку діяльність, окупаються за рахунок грошових надходжень від господарської діяльності, а отриманий прибуток забезпечує самофінансування та незалежність підприємства від зовнішніх залучених джерел формування активів [6].

Державні заклади освіти є неприбутковими організаціями, тому можна визначити, що для них фінансова стійкість передбачає отримання такого обсягу фінансових ресурсів, за якого вони покривали б витрати, пов'язані з наданням ними освітніх послуг, і забезпечували збалансованість формування та використання бюджетних коштів.

Освітня діяльність є найбільш специфічною галуззю національної економіки, для якої характерні свої відмінні риси. Державний навчальний заклад має всі ознаки бюджетної організації. Вищий навчальний заклад (ВНЗ) як бюджетна організація створений державними органами України, а також органами місцевого самоврядування і фінансується з державного бюджету повністю або частково. При дефіциті державних коштів вищий навчальний заклад шукає додаткові джерела ресурсного забезпечення [4].

Здатність установи вчасно здійснювати платежі, фінансувати свою діяльність на розширеній основі свідчить про її стійке фінансове становище. Фінансовий стан навчального закладу — це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин навчального закладу, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають надходження, наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів спеціального і загального фонду.

Фінансовий стан вишу можна розглядати як стан його фінансових ресурсів (формування, розподіл і використання), який забезпечує здійснення основної діяльності і розвиток ВНЗ на основі зростання капіталу за рахунок бюджетних і позабюджетних надходжень, при збереженні платоспроможності в умовах допустимого рівня ризику [3].

До ключових чинників, які впливають на обсяги фінансових ресурсів ВНЗ, належать: матеріально-технічна база ВНЗ; обсяг дер-

жавного замовлення на підготовку фахівців; плата за освітні та інші послуги, які надає ВНЗ, тощо.

Оскільки діяльність установи нерозривно пов'язана з оточуючим середовищем, то постає питання аналізу факторів, що впливають на її фінансовий стан. Фактори — це, з одного боку, умови здійснення господарських процесів, а з іншого — причини, що впливають на ці процеси.

Усі фактори, що впливають на фінансовий стан підприємства, можна класифікувати за такими ознаками:

- 1) за місцем виникнення: зовнішні та внутрішні;
- 2) за структурою: прості та складні;
- 3) за часом впливу: постійні та періодичні;
- 4) за ступенем кількісного вимірювання: якісні та кількісні.
- 5) за змістом: економічні, фінансові, соціально-політичні, демографічні, науково-технічні.

Найбільш доцільно розглянути зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на фінансовий стан підприємства, оскільки до їх складу належить решта факторів у розрізі розглянутих вище класифікаційних ознак.

Основною умовою забезпечення фінансової стійкості освітньої установи є формування достатніх обсягів реалізації послуг, що дають змогу в повному обсязі виконати свої зобов'язання перед бюджетом, розрахуватися з працівниками, кредиторами та іншими контрагентами.

Українські ВНЗ функціонують в умовах недостатності державного фінансування, а як суб'єкти господарської діяльності — повинні конкурувати на ринку освітніх послуг як всередині країни, так і за її межами. Для підтримки власної стійкості заклади освіти використовують в своїй діяльності підприємницькі підходи, маркетинг, менеджмент, інноваційну та інвестиційну діяльність та інші елементи ринкової економіки.

Ці елементи реалізуються при здійсненні статутної діяльності закладу, що спрямована на одержання доходів з різних джерел. Це може бути:

- виконання замовлень на науково-дослідну діяльність на основі господарського розрахунку;
- використання госпрозрахункових виробництв та господарств, наприклад, виробничих майстерень;
- організація та ефективно впровадження контрактної форми навчання, залучення до навчання студентів з інших країн;
- залучення інвестицій для здійснення статутної діяльності та самоінвестування у розробку нових зразків технологій, створення

підсобних господарств, відкриття філій, розвиток матеріально-технічної бази тощо.

Внутрішня фінансова стійкість відображає такий стан потенціалу закладу, матеріально-технічної і цінової структури виробництва, за яких забезпечуються стабільні фінансові результати його діяльності. В основу досягнення внутрішньої стійкості покладено своєчасне і гнучке управління внутрішніми чинниками діяльності підприємства. Щодо зовнішньої фінансової стійкості, то під нею треба розуміти стійкість суб'єкта господарювання до впливів зовнішнього середовища. Така стійкість значною мірою залежить від ефективності макроекономічних методів регулювання ринкової економіки [2].

До зовнішніх факторів відносимо такі, на які підприємство не може впливати або цей вплив може бути незначним. Серед цих факторів можна виділити національні та ринкові.

Найбільший вплив на фінансову стійкість установи мають економічні і фінансові чинники. Вони можуть зумовити виникнення кризових явищ, банкрутство і ліквідацію підприємства. До них відносимо зростання рівня інфляції, нестабільність економіки, неефективну внутрішню державну політику, зовнішньоекономічну політику держави та її спрямування тощо. На фінансову стійкість також істотно впливає фаза економічного циклу, в якій перебуває економіка держави. Під час кризи спостерігається відставання темпів реалізації від темпів виробництва продукту, зменшення рівня інвестування в матеріально-технічну базу та впровадження інновацій. Це спричинює скорочення доходів і грошових надходжень.

До внутрішніх факторів належать ті, що безпосередньо залежать від форм, методів та організації роботи на самому підприємстві.

Внутрішні чинники, які впливають на фінансове становище установи, можна поділити на якісні і кількісні.

До якісних належать: мета та галузь діяльності, ділова та професійна репутація, форма власності, організаційна структура управління, спеціалізація, прогресивність засобів і методів надання послуг, рівень матеріально-технічної бази.

До кількісних належать: кваліфікований склад керівництва і персоналу, доля ринку, інноваційна діяльність, здатність установи до адаптації, матеріально-технічна база, структура балансу, інвестиційна привабливість, доходність.

Визначаючи внутрішні фактори впливу, зауважимо, що вони тісно взаємозв'язані між собою. Тому слід включити до них спрямованість та гнучкість управлінської політики, зокрема управління

витратами та доходами, грошовими потоками. Також на сьогодні діяльність будь-якого закладу неможлива без планування. Отже, оцінюємо також вплив ефективності аналізу виконання планових завдань та прогнозування показників на майбутнє.

Фінансова стійкість залежить від фінансового потенціалу підприємства. Фінансовий потенціал визначається обсягом власних, позичених та залучених фінансових ресурсів підприємства, якими воно може розпоряджатися для здійснення поточних та перспективних витрат [7]. З огляду на це ефективність управління фінансовою стійкістю підприємства залежить від раціональності управління його фінансовим потенціалом.

Загальну сукупність фінансових потоків, що забезпечують діяльність державних ВНЗ, які передбачені Бюджетним кодексом України, можна поділити на такі складові [5]: 1) асигнування з державного бюджету; 2) власні надходження за надання платних освітніх послуг громадянам України та іноземним громадянам; 3) власні надходження від господарської діяльності; 4) надходження від оренди майна закладів освіти; 5) надходження коштів від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна); 6) отримані благодійні внески, гранти та дарунки; 7) надходження коштів від підприємств, організацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів; 8) кошти, що отримують вищі та професійно-технічні навчальні заклади від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право.

Проведення аналізу фінансового стану вищого навчального закладу дозволяє вирішити такі завдання, як: 1) максимізація доходів; 2) активізація структури капіталу та забезпечення його фінансової діяльності; 3) побудова ефективного механізму управління; 4) використання ринкових механізмів залучення фінансових коштів.

Фінансовий аналіз може здійснюватися з допомогою різних моделей: описувальних — заснованих на використанні інформації з бухгалтерської звітності (система аналітичних коефіцієнтів); предикативних, або моделей передбачуваного, прогностичного характеру (точка критичного обсягу продаж:); нормативних, які дають можливість порівняння фактичних результатів діяльності ВНЗ із нормативними (розрахованими на підставі нормативу), інших [4].

Проведення аналізу фінансового стану з використанням різних моделей і методів доцільно проводити за таким алгоритмом.

На першому етапі визначається об'єкт, мета і завдання дослідження. Об'єктом виступає конкретний навчальний заклад. Метою

є підвищення ефективності його діяльності. Основним завданням є оцінка економічних показників, що характеризують фінансовий стан вищого навчального закладу, і їх динаміки.

Другий етап передбачає вибір системи показників, які потрібно проаналізувати. Ці показники визначаються метою дослідження.

На третьому етапі проводиться збір інформації і оцінюється її вірогідність. Інформаційним забезпеченням фінансового аналізу виступають дані фінансової звітності, планова інформація, кошториси, дані статистичної звітності, нормативна інформація, експертна інформація тощо. Важливим моментом є оцінка корисності даних і їх відповідності завданням дослідження. Потрібно відібрати вихідні дані, необхідні для проведення аналізу.

Четвертий етап стосується безпосереднього аналізу фінансово-господарської діяльності ВНЗ. Аналіз діяльності установи починається з оцінки загального фінансового стану. У першу чергу проводиться аналіз доходів ВНЗ за спеціальним і загальним фондами, аналізується динаміка фінансування діяльності. Необхідно проаналізувати структуру доходів, оцінити виконання планових показників. Паралельно розглядаються структура витрат і виконання кошторису. Оскільки ВНЗ є неприбутковими організаціями, то особлива увага приділяється саме співвідношенню доходів і витрат, тобто за рахунок яких джерел фінансування покриваються витрати закладу. Аналізується також склад і структура балансу, фінансова стабільність, ліквідність і платоспроможність, ділова активність. Це дає можливість проконтролювати ресурсне забезпечення ВНЗ.

За результатами проведеного аналізу на п'ятому етапі виявляються "вузькі" місця і проводиться пошук резервів з підвищення ефективності роботи вищого навчального закладу.

Шостий етап передбачає аналіз перспективних напрямів діяльності ВНЗ. На основі отриманих результатів про доходи і витрати, наявні матеріальні, фінансові та інші ресурси визначаються ті види діяльності, які дають найбільші доходи з порівняно невеликими витратами. В умовах недофінансування діяльності українських ВНЗ такі напрями слід розвивати і розширювати.

Сьомий етап передбачає розробку заходів, що сприяють підвищенню ефективності роботи ВНЗ.

Отже, приведений алгоритм дозволить оцінити будь-які сторони діяльності ВНЗ, провести комплексну оцінку фінансового стану і дозволить за отриманими результатами приймати раціональні управлінські рішення.

Необхідно відмітити, що специфіка аналізу фінансового стану ВНЗ визначається сферою діяльності. Особливої уваги потребують кадрові ресурси і витрати, пов'язані з потребами працівників.

Фінансове становище вишів визначається як бюджетними коштами, що виділяються державою, так і позабюджетними, такими, що заробляються самими колективами в результаті освітньої, наукової і іншої діяльності. Для встановлення залежності між фінансовою забезпеченістю вишу і рівнем заробітної плати працівників і викладачів доцільно розраховувати такі показники. Для відображення бюджетної складової розраховується параметр, який обчислюється як обсяг річного бюджетного фінансування, що доводиться на одного викладача ВНЗ. Виділяють ще один показник, який відображає загальне фінансове положення колективу вишу, що обчислюється як обсяг бюджетних і позабюджетних коштів на одного працівника [3].

Окремо слід виділити аналіз беззбитковості діяльності ВНЗ. В умовах недостатнього фінансування з боку держави вищі навчальні заклади покривають свої видатки за рахунок надходжень від фізичних та юридичних осіб. Тому доцільно контролювати ціну освітньої послуги для підтримки стійкого фінансового стану. Мінімальна ціна розраховується за формулою (2.1)

$$C_{\text{мін.}} = \frac{\Phi_{\text{необхід.}} - \Phi_{\text{бюдж.}}}{N_{\text{макс.}} - N_{\text{бюдж.}}} \quad (2.1)$$

де $C_{\text{мін}}$ — мінімально необхідна ціна комерційного навчання;
 $\Phi_{\text{необхід.}}$ — необхідний рівень фінансування ВНЗ;
 $\Phi_{\text{бюдж.}}$ — бюджетне фінансування ВНЗ;
 $N_{\text{макс.}}$ — максимальний контингент осіб, що навчаються;
 $N_{\text{бюдж.}}$ — контингент осіб, що навчаються за державним замовленням.

За цим співвідношенням можна говорити про фінансове становище ВНЗ: чим менша мінімальна ціна, яку слід встановити для комерційного навчання з метою покриття розриву між потребами і бюджетним фінансуванням, тим фінансовий стан навчального закладу кращий [1].

В сучасних умовах розвитку економіки фінансовий механізм повинен базуватися на поєднанні двох основних підсистем: державного регулювання та ринкового саморегулювання. Підсистема державного регулювання є визначальною, що пояснюється специфікою надання та отримання освітньої послуги. Держава виступає важливим замовником спеціалістів, що, в свою чергу, впливає на формування попиту та пропозиції на ринку праці.

Виділення у складі фінансового механізму функціонування освіти підсистеми ринкового саморегулювання обумовлено перетвореннями, що відбуваються у даній сфері і пов'язані з необхідністю її реформування відповідно до вимог базових принципів реалізації Болонської декларації, змінами у фінансуванні та можливостями забезпечення автономії вищих навчальних закладів [5].

Таким чином, основною умовою забезпечення фінансової стійкості освітньої установи є акумуляція необхідних фінансових ресурсів. Важливим методологічним аспектом оцінки ефективності освітніх послуг є аналіз функціонування окремих суб'єктів господарювання в галузі освіти, від яких залежать адаптація освіти до ринкових умов. Для підтримки стійкого фінансового стану закладам освіти необхідно постійно контролювати свої фінансові ресурси і ефективно їх використовувати. Для цього слід проводити аналіз фінансового стану із врахуванням умов, в яких ВНЗ здійснює свою діяльність.

Література

1. Анализ и оценка экономической устойчивости вузов : монография / Беляков С.А. [и др.] — Москва : МАКС Пресс, 2008. — 194 с.
2. Гайдис Н. М. Фінансовий аналіз : навч.-метод. посібн. / Н.М. Гайдис. — Львів: Вид-во ЛБІ НБУ, 2006. — 414 с.
3. Измайлович С. В., Одважна К. П. Подходы к оценке финансового состояния высшего учебного заведения // Материалы международной научно-практической конференции, г.Полоцк, 2011. — Ч. 1. — С. 99 — 103.
4. Каламбет С. В. Фінансовий стан державного вищого навчального закладу. // Экономика и управление. — 2005. — №6 — С. 86-88.
5. Откаленко О. М. Аналіз формування фінансових ресурсів закладів вищої освіти в Україні. // Збірник тез одинадцятої всеукраїнської наукової Internet-конференції ЖДТУ, 2013. — С. 79-80.
6. Партин Г. О., Дідух О. В. Особливості впливу основних чинників на фінансову стійкість підприємства в умовах фінансово-економічної кризи. // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.8 — С. 275 — 279.
7. Романовський О. О. Підприємницька діяльність ВНЗ: шляхи виживання. // Європейський вектор економічного розвитку. — 2010. — №1(8). —С. 182 — 190.